O‘QITUVCHI VA O‘QUVCHILAR O‘RTASIDAGI SOTSIOMETRIK MUNOSABATLARNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK ASOSLARI

Atayeva Xulkaroy Murod qizi
Innovatsion rivojlanish agentligi mutaxassisi

Annotatsiya. Maqolada o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasidagi sotsiometrik munosabatlarning pedagogik hamda psixologik asoslari yoritilgan. Ta'lim jarayonida sog‘lom psixologik muhitni yaratish va samarali muloqotni rivojlantirish masalalari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: sotsiometriya, pedagogika, psixologiya, o‘qituvchi, o‘quvchi, muloqot, ta'lim muhiti.

Аннотация. В статье раскрываются педагогические и психологические основы социометрических отношений между учителем и учащимися. Рассматриваются условия формирования благоприятного психологического климата в образовательном процессе.

Ключевые слова: социометрия, педагогика, психология, учитель, учащиеся, образовательная среда.

Abstract. The article reveals the pedagogical and psychological foundations of sociometric relations between teachers and students. It analyzes ways to create a positive psychological climate in education.

Keywords: sociometry, pedagogy, psychology, teacher, student, educational environment.

Ta’lim tizimi jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri bo‘lib, unda nafaqat bilim berish, balki shaxsni har tomonlama rivojlantirish, ijtimoiy muhitga moslashtirish va ijobiy munosabatlar tizimini shakllantirish ham asosiy vazifalardan hisoblanadi. Ayniqsa, umumta’lim maktablarida o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasidagi munosabatlar o‘quvchilarning bilim olish darajasi, psixologik holati hamda ijtimoiy faolligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu nuqtai nazardan, sotsiometrik munosabatlarni o‘rganish pedagogik psixologiyaning dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Sotsiometriya kichik guruhlardagi shaxslararo munosabatlarni aniqlash va tahlil qilishga qaratilgan ilmiy metod bo‘lib, u orqali guruh a’zolari o‘rtasidagi simpatiya va antipatiya, ijtimoiy yaqinlik darajasi,

norasmiy yetakchilar va chetda qolgan shaxslar aniqlanadi. Sinf jamoasi ham aynan kichik ijtimoiy guruh sifatida qaraladi va undagi o‘zaro munosabatlar tizimi o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga kuchli ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli sotsiometrik tahlil o‘qituvchi uchun muhim diagnostik vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Pedagogik-psixologik jihatdan o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasidagi sotsiometrik munosabatlar bir qator omillar asosida shakllanadi. Ushbu omillarni chuqurroq tahlil qilish ta’lim jarayonini samarali tashkil etishda muhim ahamiyatga ega.

Birinchi omil - o‘qituvchining shaxsiy va kasbiy sifatlaridir. O‘qituvchi sinfdagi asosiy boshqaruvchi va yo‘naltiruvchi shaxs sifatida nafaqat bilim beruvchi, balki ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi ham hisoblanadi. Uning adolatliligi o‘quvchilarda ishonchni shakllantiradi. Agar o‘qituvchi baholashda xolis bo‘lsa, barcha o‘quvchilarga teng munosabatda bo‘lsa, bu sinfda sog‘lom ijtimoiy muhitni yuzaga keltiradi. Aksincha, tarafkashlik yoki ayrim o‘quvchilarga alohida munosabat bildirish ijtimoiy tengsizlik hissini kuchaytiradi va sotsiometrik nomutanosiblikka olib keladi.

O‘qituvchining kommunikativ qobiliyati ham alohida ahamiyatga ega. Samarali muloqot o‘quvchilarni dars jarayoniga jalb etadi, ularning fikrini erkin ifoda etishiga imkon yaratadi. Ochiq va samimiy muloqot mavjud bo‘lgan sinflarda o‘quvchilar o‘zaro ham yaqinlashadi. Bundan tashqari, o‘qituvchining emotsional barqarorligi, sabr-toqati va pedagogik taktga rioya qilishi ham ijobiy sotsiometrik munosabatlarni shakllantiradi. O‘qituvchi o‘z hissiyotlarini boshqara olmasa yoki tez-tez salbiy munosabat bildirsa, bu o‘quvchilarning psixologik holatiga salbiy ta’sir qiladi.

Ikkinchi muhim omil - o‘quvchilarning individual psixologik xususiyatlaridir. Har bir o‘quvchi o‘ziga xos temperament, xarakter va ijtimoiy tajribaga ega bo‘lib, bu uning guruhdagi o‘rnini belgilaydi. Masalan, sangvinik yoki xolerik temperamentga ega o‘quvchilar ko‘proq faol, tashabbuskor va muloqotga kirishuvchan bo‘lib, ular ko‘pincha sinfda yetakchi rolni egallaydi. Flegmatik yoki melanxolik o‘quvchilar esa ko‘proq tortinchoq, kamgap bo‘lishi mumkin, bu esa ularning sotsiometrik tanlanish darajasini pasaytiradi. O‘quvchilarning o‘z-o‘zini baholash darajasi ham muhim ahamiyatga ega. O‘ziga ishongan o‘quvchilar ijtimoiy faolroq bo‘ladi, boshqalar bilan tez aloqa o‘rnatadi. Past o‘zini baholash esa ijtimoiy chekinishga olib kelishi mumkin. Shuningdek, oilaviy muhit ham o‘quvchining ijtimoiy xulq-atvoriga ta’sir qiladi. Mehr-muhabbatga boy, qo‘llab-quvvatlovchi oilada tarbiyalangan o‘quvchilar odatda ijtimoiy jihatdan faol va ochiq bo‘ladi.

Uchinchi omil - sinf jamoasining umumiy ijtimoiy-psixologik muhitidir. Sinfdagi psixologik iqlim o‘quvchilarning o‘zaro munosabatlari, hamkorlik darajasi va umumiy kayfiyatiga ta’sir ko‘rsatadi. Ijobiy muhit mavjud bo‘lgan sinflarda o‘quvchilar bir- birini qo‘llab-quvvatlaydi, jamoaviy ishlarda faol ishtirok etadi va o‘zaro hurmat asosida munosabat o‘rnatadi. Bunday muhit o‘quvchilarning akademik muvaffaqiyatiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Salbiy psixologik muhit esa aksincha, nizolar, guruhlanish (klasterlash), kamsitish va ijtimoiy ajralish kabi holatlarni yuzaga keltiradi. Bunday vaziyatda ayrim o‘quvchilar yetakchilikni egallab, boshqalar ustidan hukmronlik qilishga intiladi, boshqalar esa passiv yoki izolyatsiyada qoladi. Bu esa sotsiometrik nomutanosiblikni kuchaytiradi va ta’lim samaradorligini pasaytiradi.

To‘rtinchi omil - ta’lim jarayonining tashkil etilish shakllari va pedagogik texnologiyalardir. Interfaol metodlardan foydalanish, guruhiy ishlash, muammoli vaziyatlar yaratish o‘quvchilar o‘rtasidagi muloqotni kuchaytiradi. Masalan, kichik guruhlarda ishlash jarayonida o‘quvchilar bir-biri bilan yaqinroq tanishadi, hamkorlik qilishni o‘rganadi va o‘zaro ishonch shakllanadi. Bu esa ijobiy sotsiometrik aloqalarning rivojlanishiga xizmat qiladi.

Beshinchi omil - o‘qituvchining boshqaruv uslubi hisoblanadi. Demokratik boshqaruv uslubi mavjud bo‘lgan sinflarda o‘quvchilar o‘z fikrini erkin bildira oladi, qaror qabul qilishda ishtirok etadi va o‘zini jamoaning muhim a’zosi sifatida his qiladi. Avtoritar uslub esa aksincha, o‘quvchilarning faolligini pasaytiradi va ijtimoiy munosabatlarni cheklaydi.

Sotsiometrik tahlil natijalari o‘qituvchiga sinfdagi ijtimoiy tuzilmani aniq ko‘rish imkonini beradi. Bu orqali norasmiy yetakchilarni aniqlab, ularni ijobiy faoliyatga yo‘naltirish mumkin. Shuningdek, ijtimoiy jihatdan chetda qolayotgan o‘quvchilar bilan individual ishlash, ularni jamoaga integratsiya qilish muhim vazifa hisoblanadi. Bunda psixologik qo‘llab-quvvatlash, motivatsiyani oshirish va moslashtirilgan pedagogik yondashuvlardan foydalanish talab etiladi. Yana bir muhim jihat - o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasidagi emotsional aloqadir. Ijobiy emotsional aloqa mavjud bo‘lgan muhitda o‘quvchilar o‘zlarini xavfsiz va erkin his qiladi. Bu esa ularning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, ijodiy fikrlashini rivojlantiradi va faol ishtirokini ta’minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasidagi sotsiometrik munosabatlar ta’lim jarayonining samaradorligini belgilovchi muhim omillardan biridir. Ushbu munosabatlarni chuqur o‘rganish va to‘g‘ri boshqarish orqali sog‘lom psixologik muhit yaratish, har bir o‘quvchining ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishini ta’minlash mumkin. Shu

bois pedagoglar sotsiometriya metodidan tizimli ravishda foydalanishi va uni amaliy faoliyatiga tatbiq etishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Moreno J.L. Sociometry: Experimental Method and the Science of Society. — New York, 1951.
2. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. — Harvard University Press, 1978.
3. Leontyev A.N. Activity, Consciousness, and Personality. — Moscow, 1975.
4. Davydov V.V. Problems of Developmental Teaching. — Moscow, 1986.
5. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya. — Toshkent: O‘qituvchi, 2002.
6. G‘oziev E.G‘. Umumiy psixologiya. — Toshkent: O‘zbekiston, 2010.
7. Yo‘ldoshev J.G. Pedagogika nazariyasi va tarixi. — Toshkent, 2015.
8. Turg‘unov S. T. Pedagogik mahorat. — Toshkent: Fan, 2018.